

Szász Anikó

A kolozsvári református egyházközség úriszéke (1676–1695)

A 17. századi erdélyi földesúri bíraskodással kapcsolatos szakirodalom áttekintése után megállapítható, hogy a kutatás nem végezte el az intézmény alapos vizsgálatát, csupán néhány részlet- vagy előtanulmány áll a rendelkezésünkre.¹ Az erdélyi úriszék működésének megismerését nemcsak a forráskiadványok hiánya akadályozza, hanem az a tény is, hogy – amint Kiss András megállapította – az ilyen jellegű források feltárásának csekély a lehetősége. Egyrészt „a bíraskodás írásbeli rögzítése elsősorban az állandó szervezetű, nagyobb uradalmak úriszékeinek eljárásában volt szokásban, és csupán a 18. század folyamán terjedt el általában”. Mind az úriszéki, mind a birtokadminisztráció során keletkezett iratok jóval nagyobb mennyiségben maradtak fenn a 18., mint az előző századból, hiszen – előbb a nagybirtokokon, majd a közép- és kisbirtokokon is – az írás használata csak a 17. század második felében vált a birtok igazgatásának és a munka ellenőrzésének eszközévé Erdélyben és Magyarországon egyaránt. Másrészt a korabeli levéltári szemlélet szerint „az írat értékét a benne rögzített jogi tartalomhoz fűződött érdek szabta meg”: mivel a jobbágyok ügyében hozott határozatokat nem ítélték feljegyzésre, illetve megőrzésre méltónak, ezek igen csekély számban találhatók a levéltárakban.²

A kolozsvári református egyházközség a 17. század folyamán bizonyos részjószágoakat nyert örök- és zálogjogon a város falain kívül. Így az egyházközségnek és kurátorainak a feladatai közé tartozott a részjószágoakon a gazdálkodás megszervezése mellett az ott lakó jobbágyok feletti bíraskodás, az erdélyi korlátozott joghatóságú földesúri bíróságokhoz hasonlóan. Ezen dolgozat célja, hogy a kolozsvári református egyházközség levéltárában fennmaradt kevés forrásanyag alapján felvázolja az egyházközség földesúri minőségében megtartott úriszékének működését, hozzájárulva ezzel egyrészt a kolozsvári református egyházközség 17. századi szervezeti sajátosságainak, illetve a kora újkori erdélyi úriszékek fejlődésének megismeréséhez.

Az erdélyi úriszék

Bár az erdélyi úriszékek működésében sajátos vonások érvényesültek, a magyarországi nagybirtokok 16–17. századi úriszéki iratait tartalmazó forráskiadvány, valamint a bíróságok működését vizsgáló tanulmányok összehasonlító anyagként nagymértékben hozzájárulnak a kérdés megismeréséhez.³ Eckhart Ferenc munkája volt az első átfogó és részletes feldolgozás

¹ Kiss, Andrei: *Forul dominal în Transilvania*. Revista Arhivelor. 12/1969. 2. 59–70; Kiss András: *A vármegyei filiális szék keletkezéséről*. = Uő: *Források és értelmezések*. Buk. 1994. 39–69. (a továbbiakban: Kiss: Filiális szék); Dáné Veronka: „Az őnagysága széki így deliberála”. Debrecen–Kvár 2006. 39–43, 69–73; David Prodan: *Iobăgia în Transilvania în secolul XVII*. I. Buc. 1986. (a továbbiakban: Prodan: *Iobăgia*) 403–449.

² Kiss: Filiális szék 46.

³ *Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek*. Szerk. Varga Endre. Bp. 1958. (a továbbiakban: Varga); Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*. Bp. 1954. (a továbbiakban: Eckhart: *Büntetőbíráskodás*); Degré Alajos: *Úriszéki peres eljárás a Dél-dunántúlon a XVIII–XIX. században*. Levéltári Közlemények XXXII. évf. Budapest, 1961. 101–128; Kállay István: *Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században*. Bp. 1985. (a továbbiakban: Kállay: *Úriszéki bíraskodás*); Uő: *Az úriszéken kívüli földesúri bíraskodás*. Jogtörténeti tanulmányok IV. Bp. 1980.

a földesurak úriszékének büntetőjogi működéséről. Varga Endre forráskiadványa az úriszékék büntetőjogi, polgári és úrbéri bíraskodási gyakorlatát mutatja be. Arra, hogy a földesúri bíraskodás a 18. században átalakult, és a korábbi széles hatáskörét a felvilágosult abszolutizmus centralizáló, jobbágyvédő politikája egyre inkább ellenőrizte, korlátozta és szabályozta, Degré Alajos tanulmánya derített fényt. Utóbb Kállay István mutatott rá, hogy a birtokigazgatás és -irányítás területén is érvényesült a feudális korszak közigazgatásának összefonódása a bíraskodással; a feudális nagybirtok irányítási rendszere nem szűkült le a birtokgazdálkodásra, hanem közigazgatási, bíraskodási funkciókra is kiterjedt. Kállay István és Eckhart Ferenc arra hívta fel a figyelmet, hogy az úriszéken kívül is működött a földesúri bíraskodás, amely csaknem magával az úriszékkel egyidejű.⁴ A magyarországi teljes joghatóságú úriszékék szervezetéről és működéséről az eddigi kutatások nyomán egységes kép alakult ki, ezzel szemben a pallosjoggal nem rendelkező közép- és kismemesek bíraskodása szinte teljesen feltáratlan maradt.⁵

Az *úriszék*ek eredete Magyarországon a 12. századig, a teljes joghatóságúaké azonban csak a 14. századig kísérhető vissza, az első erdélyi adat pedig a korlátozott joghatóságúra 1342-ből, pallosjogra pedig 1363-ból való. Az első fennmaradt úriszéki jegyzőkönyvek Magyarországon a 16. század második felében keletkeztek.⁶

A 17. században a földesúri bíraskodás annak a jogszemléletnek az alapján működött, amelyet Werbőczy Hármaskönyve fejezett ki.⁷ E szerint a jobbágy egyedüli bírása földesúr volt, aki bírói hatalmát az úriszék útján gyakorolta. Ezzel a joggal elvben minden nemes rendelkezett, a valóságban azonban a teljes bírói joghatósággal, melyet a király bírói hatalmával szemben immunitás és pallosjog alapján gyakoroltak, csak a főnemesség élhetett. A magyarországi kutatásokból kiderült, hogy a teljes joghatóságú úriszékék a 16–17. században a nagy kiterjedésű birtokokon működtek. A földesúr, ellenőrzése alatt tartva az úriszékét, minden alattvalója felett kizárólagos joggal ítélkezett, döntései megfellebbezhetetlenek voltak, és főbenjáró büntetést is kiszabhatott. Az uradalom egyes részein kisebb ügyekben az alsófokú, korlátozott hatalmú úriszékéken a megbízott uradalmi tisztek ítélkeztek, ahonnan fellebbezni csak a teljes jogú földesúri bírósághoz lehetett. Az alsófokú úriszékékhez hasonló hatáskörrel rendelkeztek a közép- és kismemesek úriszékei, de ezek működéséről igen kevés információ áll a rendelkezésünkre.⁸

Az *erdélyi úriszék*ek is teljes vagy korlátozott joghatóságúak voltak, melyeken a földesurak a birtokukon lakó összes jobbágy, zsellér, cseléd és katona felett bíraskodtak.⁹ Ugyanakkor, mivel a jobbágy törvényes bírása a saját ura volt, a jobbágy elleni panasszal az idegeneknek is

(a továbbiakban: Kállay: *Úriszéken kívüli bíraskodás*) 159–186; Hajnik Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt*. Bp. 1899. 97–104; *Magyar jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna. Bp. 2007. (a továbbiakban: *Magyar jogtörténet*) 422–441.

⁴ Kállay: *Úriszéken kívüli bíraskodás* 159–160; Eckhart: *Büntetőbíráskodás* 61–73.

⁵ Varga 12–13; Kiss: *Filiális szék* 57.

⁶ Varga 9–10; Kiss: *Filiális szék* 59–60.

⁷ *Werbőczy István Hármaskönyve*. (Ford., bevezetéssel és utalásokkal ellátta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) Bp. 1897. (a továbbiakban: Werbőczy) III. XXVI.

⁸ Kiss: *Filiális szék*. 55–57; Varga. 9–19; Eckhart: *Büntetőbíráskodás* 3–8.

⁹ Az *Approbata* egyik cikkelye előírta, hogy a birtokos nemes az idegen vagy a saját jobbágyot birtokán elfoghatta, majd alkalmas törvénytevéket és tanúnak vármegyei tiszteket hivatva bíraskodhatott felette. Ezt követően azonban a tisztek a jobbágyokat nem háborgathatták. *Approbatae Constitutiones. 1540–1848. évi erdélyi törvények* (Ford. és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) Bp. 1900. III. XLVII. XIX.

először a földesúrhoz kellett fordulniuk, és csak akkor vihették az ügyet más bíró elé, ha az úr a jogszolgáltatást (impensio) megtagadta vagy elmulasztotta.

Valószínűleg *teljes joghatóságú úriszékek* működtek a kincstári uradalmakban, azonban egyelőre csak néhányuk: a fogarasi, hunyadi, görgényi, vécsi, gyalui, alvinci, küköllővári és a zalatnai esetében lehet ezt adatokkal alátámasztani. Kiss András hívta fel a figyelmet arra, hogy az időszakosan magánkézbe, majd újra kincstári kezelésbe kerülő fogarasi, hunyadi, görgényi, vécsi, gyalui uradalmak közigazgatási és bíraskodási szervezete a magánbirtoklás idején is változás nélkül működött. Ez azt jelentette, hogy a birtokos nemes nem fogadta el a vármegye joghatóságát az adományba kapott uradalom felett, ő maga pedig ott liber bárói kiváltságokkal élt. E jogok ellen az országgyűlés többször is fellépett, nem sok eredménnyel. Az ilyen esetek azonban nem lehettek nagy számban, és végül a liber baronátust, a fogarasi kivétellel, az Approbaták is megszüntették.¹⁰

A teljes joghatóságú úriszékek elterjedését az erdélyi sajátos birtokviszonyok akadályozták. Az a körülmény, hogy egy-egy földesúrnak különböző helységeekben csak részbirtokai voltak, nem kedvezett az uradalom gazdasági apparátusán alapuló szervezetet igénylő teljes jogú úriszékek működésének. Ezért a nemesség a közveszélyt jelentő bűncselekmények esetében a vármegyéhez folyamodott, és ezekben az ügyekben a bírói hatalmat általa gyakorolta.¹¹

A *korlátozott joghatóságú erdélyi úriszék* egyrészt másodfokú és egyúttal legfelső fokú bírósága volt a falusbírói székéről fellebbezett kisebb jelentőségű ügyeknek, másrészt első foyamodású széke volt a földesúr jobbágyainak egymás ellen és a földesúrral szemben folytatott pereiben. A kisebb hatalmaskodásnál¹² súlyosabb esetek meghaladták a korlátozott hatalmú nemesi bíraskodás hatáskörét, az ilyen bűnvádi eljárásokat már egyenesen a vármegye, majd később ennek parciális székén indították. Szintén a vármegyei, majd kialakulása után a filiális székre utalták azokat a büntetőpereket, melyek tárgyalását a földesúr elmulasztotta.¹³ Az úriszéken a büntetőjogi, magánvadás (delictum privatum)¹⁴ és polgári perek mellett az úrbéri ügyek tárgyalására is sor került, melyeket például a szolgálat vagy szolgáltatás elmulasztása, földesúri kiváltságok megsértése, valamint kezesek állítása miatt indítottak.

¹⁰ Kiss: *Filiális szék* 60–61; Dáné: *i. m.* 39–40; Prodan: *Iobágia* 412–413, 422.

¹¹ Kiss: *Filiális szék* 61–62.

¹² Kiseb hatalmaskodásnak (actus minoris potentiae) számított minden törvénytelen háborgatás, kisebb birtokfoglalás, erőszaktevélet, amely nem tartozott a nagyobb hatalmaskodások körébe, vagyis kívül esett a nagyobb hatalmaskodás öt esetén (quinque casus): 1. nemes házának megrohanása, 2. birtokainak elfoglalása, 3. nemes letartóztatása, 4. megsebesítése, megverése, 5. megölése. Amennyiben a kisebb hatalmaskodás elkövetője nemes volt, a kirótt büntetés 50 forint, jobbágy esetében ez 12, 12,50 vagy 20 forint volt, mindkét esetben az elkövető fél vérdíja. Eckhart Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2000. (a továbbiakban: Eckhart: *Jogtörténet*) 320; Dáné Veronka: *i. m.* 80, 124, 126, 154.

¹³ Kiss: *Filiális szék* 59–69. – Az úriszék tartásának elmulasztásával kapcsolatban az Approbata a következőket írja elő: ha egy jobbágy hatalmaskodást vagy egyéb bünt követ el, akkor a földesúrnál („füstin”) lehet pert indítani ellene, akinek az elkövetés után nyolc (a Partiumban 15) nap alatt kell úriszéken ítéletet hoznia egy szolgabíró jelenlétében. Innen fellebbezést tehetnek a vármegye székére. Ha viszont a földesúr nem folytat eljárást, akkor a vármegyére idézik, ahol a perelt jobbágya elevevdíjának kifizetése mellett úriszék tartására szólítják fel, melynek elmulasztása esetén a fellebbezés lehetősége nélkül a felperes nyeri a pert. Lásd *Approbatae Constitutiones*. IV. IV. XXVIII.

¹⁴ A delictum privatumokat ebben a korszakban nem sorolták a bűntügyekhez; az előbbieket a következők voltak: becsületsértés, rágalmazás, testi sértés, kisebb és nagyobb hatalmaskodás.

A fent említett parciális vagy alszékek a 17. század derekán jöttek létre.¹⁵ Elsőként a Kolozs vármegyei parciális szék alakult meg 1664-ben, ezt követte a Belső-Szolnok, Torda és Hunyad vármegyei parciális székek létrehozása. A vármegyei törvényszékeken felhalmozódott perek miatt a törvénykezés nehézkessé vált, így a kisebb jelentőségűeket a megyék két – alsó és felső – járásában újonnan létrehozott parciális székeire utalták.

Az úriszék hatáskörébe tartozott minden olyan ügy, mely meghaladta a falusbíró, de nem érte el a vármegye jogkörét: amint az alábbiakban kiderül, az 1–4 forintos bírsággal büntethető ügyektől a 40 forintos főbenjáró esetekig, az utóbbit már átengedve a vármegyei vagy a parciális széknek. Úrbéri és polgári ügyekben nem volt szükség korlátozásra, mivel a törvényes szabályozás szerint a jobbágy értéke vagyonával együtt nem haladhatta meg a 40 forintot.

Az erdélyi falusbíró hatáskörét illetően viszonylag kevés adattal rendelkezünk. Annyi bizonyos, hogy a falusbíró egyedül vagy esküdtársaival együtt ítélkezett a közösségen belül elkövetett kisebb bűncselekmények esetében: kisebb kártételekben, tolvajlásokban és a belső rend megbontásában. Különböző falvakban lakó jobbágyok közötti kisebb perekben is ő döntött.¹⁶ A falusbíró hatáskörét a korabeli szabályozások a kirótt bírság felső határa alapján határozták meg, amely azonban változó volt. A 17. század derekán Abaúj és Gömör vármegyében a nemesi rend egy forintban állapította meg a falusbírák bírságolásának felső határát, nemcsak azért, hogy a bírságolásból származó nyereségüket megvédjék, hanem hogy a falusbírák visszaéléseit is meggátolják. Viszont Máramaros vármegyében a három forintig, Vas és Veszprém vármegyében pedig a négy forintig terjedő büntetéseket engedték meg.¹⁷ Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszékben két forintban,¹⁸ Küküllő vármegye 1617-es statútumában, a fogarasi udvarbírónak kiállított fejedelmi instrukcióban (1676), illetve az alvinci (1676), gyalui (1652, 1679) és katonai uradalmakban (1692) egy forintban határozták meg a bírságolás határát, Udvarhelyszékben (1615, 1649, 1666), a zalatnai (1673) és a görgényi uradalmakban (1688) pedig háromforintos értékhatárról van tudomásunk.¹⁹ A nagyobb bírsággal járó perekben már az úriszéken kellett eljárni.

A földesúr kötelességei közé tartozott, hogy az úriszékének hatáskörét meghaladó, magasabb bíróságokon tárgyalt főbenjáró bűncselekmények esetén a vád alá helyezett – jogilag nem cselekvőképes, törvény elé csak földesura jelenlétében idézhető²⁰ – jobbágyait a perekben képviselje, és érdekükben eljárjon. Ezenkívül a vármegye is megkövetelte a nemestől, hogy a

¹⁵ A parciális székek kialakulására, a Torda vármegyei parciális szék működésére lásd Dáné: *i. m.* 35–38, 79–82, 151–170. 1678-ban az országgyűlés elrendelte a parciális székek megszüntetését, „mivel azokból eddig sok abususokat láttunk kijöni”. A tiltás ellenére azonban, gyakorlati szükségessége miatt, a parciális székek zavartalanul tovább működtek, a kialakult helyzetet pedig két évvel később, 1680. májusában az országgyűlés is szentesítette.

¹⁶ Kolozsvári Református Egyházközség levéltára (a továbbiakban: KvRefEKLT) az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban, 2, 9, 37; Dáné: *i. m.* 68; Prodan, David: *Judele satului iobăgesc în Transilvania*. Anuarul Institutului de Istorie Cluj, 4/1961. 217–235. – A falusbíró hatásköre igen változó volt, pl. egy magyarországi 16. századi földesúri rendtartás főbenjáró ítélet meghozatalára jogosította fel a falusbírót. Szabó István: *A parasztlalu önkormányzatának válsága az újkorban*. Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Bp. 1948. 265–310.

¹⁷ Eckhart: *Büntetőbíráskodás* 24; Szabó: *i. m.* 283.

¹⁸ II. János 1564-ben kelt kiváltságlevele. *Székely Oklevéltár* II. Szerk. Szabó Károly. Kvár 1876. 176–178.

¹⁹ *Corpus Statutorum Hungariae Municipalium* (Összegyűjtötték, jegyzetekkel ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen) I. Bp. 1885. 278–279; Prodan: *Iobăgia* 412, 413, 416, 421; Jakó Zsigmond: *A gyalui vártartomány urbáriumi*. Kvár 1944. 206; Imreh István: *Udvarhelyszék legrégebb falutörvénye (1615)*. Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850). Kvár 1999. 134; Jakab Elek–Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig*. Bp. 1901. 392–394.

²⁰ Werbőczy. III. XXV. III. – Erre a jogszabályra vonatkozóan csak a 17. század második felében lép fel változás, lásd Dáné: *i. m.* 37, 81.

súlyosabb büntetssel gyanúsított jobbágyot bezárja, a szökését megakadályozza, és a tárgyalás idejére a törvényszék elé vitesse.²¹

Az úriszéki tárgyalás résztvevői a következők voltak: az elnök szerepét betöltő földesúr vagy ennek tisztje, ülnökök (esküdtek), akikkel a bíró együtt hozta meg döntését, egy vármegyei szolgabíró, a vádló, panaszt tevő felperes, a vádlott, bepanaszolt alperes, valamint az ügy természetétől függően ügyvédek (prokurátorok, prókátorok). A vármegyei szolgabíró jelenléte az eljárásnál kötelező volt, mivel ő biztosította annak törvényességét. A szolgabíró a döntéshozatalban nem vehetett részt, de jelentést állított ki a per menetéről, melyet a vármegyei törvényszékre nyújtott be. Abban az esetben is igen fontos szerepet játszott a szolgabíró, ha a vádló felperes egy idegen nemes vagy ennek a jobbágya volt, mivel a felperes általa szolgáltatta fel a vádlott alperes földesurát úriszék tartására, továbbá az eljárás időpontjáról és helyszínéről, illetve ennek esetleges elhalasztásáról is a szolgabíró értesítette a feleket. Rendszerint egy per folyamán minden szolgabírói feladat elvégzésével ugyanazt a vármegyei tisztet bízták meg, aki ezáltal a per összes részletével tisztában volt.

Az úriszéki peres eljárás jórészt szokáson alapuló szabályainak rögzítése sohasem történt meg. A 17. században a bűnvádi és a polgári eljárás nem különült el élesen egymástól. A büntetőeljárás a következő szakaszokra osztható: elfogatás és kezesség alá helyezés, idézés, perfelvétel és vádemelés, ügyvédvállás, a bíróság előtti kifogások, perbe bocsátás, feleletek, bizonyítás, ítélet, perorvoslatok, végrehajtás. A polgári per megintés vagy figyelmeztetés (admonitio) írásban való elküldésével indult, majd amennyiben ez eredménytelennek bizonyult, akkor a felperes keresetlevelet adott be a bíróságon, amely ezután kiküldte az idézőlevelet (citatio) az alperesnek. Ezt követte a perfelvétel, ügyvédvállás, kifogások, perbe bocsátás, feleletek, bizonyítás, ítélet, perorvoslatok, végrehajtás.²²

Másképp indult az eljárás abban az esetben, ha egy jobbágy kisebb vagy nagyobb büncselekményt idegen ellen követett el. Ilyenkor a sértett fél a jobbágy földesurától *elégtételt* (*impensio*) követelt, melyet csak nemes kérhetett saját vagy sértett jobbágya nevében. Az eljárás szerint a felperes megintést adott be a földesurnál, amelyben előadta a cselekményt, úriszék tartását követelve a szokásos határidőn belül (Magyarországon általában 15-öd, Erdélyben nyolcadnapra). A felszólításra a földesúr kitűzte a tárgyalás napját.²³

Az úriszék nem volt *helyhez és időhöz* kötve, a szükségnek megfelelően tartották. A bíróság valószínűleg évente többször is összeült, azonban az említett, ún. impensió perek tárgyalását határidőn belül meg kellett ejteni.²⁴ Az ügyek szaporodása, a széktartás időigényes volta és magas költsége (a bíróság napi- és fuvardíja, szállás és ellátás biztosítása, rabtartás stb.) lehet az oka annak, hogy a földesúri bíraskodás az úriszéken kívül is működött. A magyarországi források ugyanis azt bizonyítják, hogy jobbágyai kisebb ügyeiben a birtokos gyakran azonnal

²¹ Az 1619. májusi országgyűlési határozat 10. cikkelye előírta, hogy a súlyosabb bűn gyanújába esett jobbágyot a nemes megfoghatta, de köteles volt azonnal a főispánnak vagy alispánnak átadni, akiknek nyolc nap alatt ítéletet kellett hozniuk. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comitialia regni Transylvaniae. VII. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp. 1881.* (Magyar Történelmi Emlékek. Monumenta Hungariae Historica III. Országgyűlési Emlékek) 516.

²² Kállay: *Úriszéki bíraskodás* 108, 115–159; *Magyar jogtörténet.* 423–426; Eckhart: *Jogtörténet.* 326–340.

²³ Kállay: *Úriszéki bíraskodás* 14. Lásd még a 13. jegyzetet.

²⁴ Uo. 29, 32.

és egyedül hozta meg és hajtotta végre az ítéletet. Közvetlen adatokkal egyelőre még nem támasztható alá, de az úriszéken kívüli, szóbeli bíraskodás valószínűleg Erdélyben is létezett.²⁵

Mint már említettük, az úriszéken *büntetőjogi, magánvadás (delicta privata), polgári és úrbéri pereket* egyaránt tárgyaltak. Az eljárás azonban nem annyira ezeknek megfelelően különbözött, hanem aszerint, hogy sommás vagy formális típusú volt. Az úriszéki perek többsége sommás volt. Ez a formális, írásbeli per lefolyását követte, annak rövidebb változata volt, kevesebb alakosság, szóbeliség jellemezte. Nem volt ügyvédi képviselő, illetve az ügyvédvállás a pert formálissá alakította. Az úriszék általában sommás eljárásra törekedett, a súlyos eseteket és az említett impensiók pereket is így tárgyalták. A sommás per az alperes beidézésével és kihallgatásával indult, majd előszóban előterjesztették a vádat, illetve az alperes a védekezését és kifogásait. Azonnal kihallgatták a tanúkat, majd ítéletet hoztak, amely azonnal életbe is lépett. Fellebbezésre nem volt mód. Az ügyet egy-két ülésen lebonyolították. Az úriszék a pereket jegyzőkönyvbe foglalta, melyet a bíróság aláírt. Ebben feltüntették a dátumot, a per tárgyát, a felek nevét, a keresetet, az alperes válaszát, végül az ítéletet. Formálisnak vagy írásbelinek nevezték az ország törvényei, szokásai és gyakorlata szerint vezetett pereket. Ilyen eljárásra akkor került sor, ha valamelyik fél ezt kérte a bíróságtól, vagy ügyvédet fogadott.²⁶ A jobbágyok is fogadhattak maguknak ügyvédet, ez rendszerint az eljárásban tapasztaltabb, jó beszédkészséggel rendelkező jobbágy volt.

A *bizonyítás* fontosabb eszközei a tanúk, az eskü, valamint az okiratok voltak. Ha az iratok és a tanúvallomások alapján a bíróság nem tudott döntést hozni, eskütételt rendelt el. Ezt csak az egyik félnek engedte meg, egyedül vagy eskütársaival. Gyakran az is előfordult, hogy az úriszék feltételes ítéletet hozott, vagyis az ítéletet az eskü eredményétől tette függővé: a tárgyalás után a kitűzött határidőn belül megejtett eskütétel döntötte el, hogy az ítélet végrehajthatóvá vált vagy sem.²⁷

A *bírságot* a 17. századi erdélyi szokásokról és szabályokról viszonylag keveset tudunk.²⁸ A magyarországi szakirodalom és a közölt erdélyi urbáriumok alapján elmondható, hogy igen sok típusa létezett, és ezeken belül is az összegek nagysága igen változó volt. Az urbáriumokból kiderül, hogy nemcsak Erdély különböző részein, hanem egy uradalomhoz tartozó településeken is ugyanazon bűncselekményre vagy kihágásra a kirótt bírságok sem voltak mindig azonosak, a szokás különbözőképpen alakította ki azokat. Az uradalmi tiszték, az urbáriumok elkészítése céljából tett útjaik alkalmával feljegyezték az egyes településeken alkalmazott bírsági összegeket is.

²⁵ Ezt Újfalvi Sándor önéletírása is tanúsítja, melyben említi apjának, a tehetős erdélyi földesúrnak szóbeli bíraskodását a 19. század elejéről: „Mennyire elfoglalták idejét egyebek közt a szóbeli pörök is, megtetszik abból, hogy minden ünnepnapon kihallgatást tartott hajnaltól délig jó időben a kapuja melletti eresz alatt. Az egész utca tele panaszos felekkel, kik rendre előszóllítván, panaszaikat előadták. Atyám néhány rövid szókból ítéletet mondott, s azt oly tárgy, személy és körülmények ismeretével, melyek mindmáiglan magasztalással emlegettetnek. Jegyzőkönyvnek vagy írásnak híre sem volt, az ilyest csak idővesztésnek tartá, s azért megveté... Kihallgatás, kinyomozás, a tanúknak megesketése, ítéletkimondás s elégtételbe vétel mind egy személybe központosulván. Egy ily kihallgatáson rendszerint hatvan-hetven szóbeli pör járt le, többire fontos birtokkeresetbe. Jelentéktelen ügy még számosabb.” Újfalvi Sándor: *Emlékiratok*. Bp. 1990. 143–144.

²⁶ Uo. 109–110, 112–114; Varga. 43.

²⁷ Varga 43–44.

²⁸ A bírság nem tévesztendő össze a kártérítéssel, melyet nem a bíróság, hanem a kárszenvedett kapott kézhez.

Az erdélyi urbáriumokban leggyakrabban a következő bírságok szerepelnek: vérbírság (vérontással járó támadás esetén), kékbírság vagy kékmutatás (kék foltokat okozó, hatósági személynek megmutatható, daganattal járó bántalmazás esetén), hatalompénz (erőszak alkalmazása esetén), orvbírság vagy orbírság (kisebb értékű lopás esetén), bikapénz (paráznság esetén), a bíróság (földesúr, tiszttartó vagy falusbíró) „pecsétjének megvetése” (ha az alperes az idéző pecsét vétele ellenére sem jelent meg az eljáráson), méltatlan vádemelés, valamint tilalom (tilalom megszegése esetén). Településenként változott az a gyakorlat, hogy a bírságokból a földesúr vagy tiszttartó mennyit juttatott a falusbírónak.²⁹ Több adat is alátámasztja, hogy a jobbágyságok kisebb hatalmaskodásáért járó 12 forintos bírságokat a földesúr vagy az uradalmak esetében a tiszttartó magának tartotta fenn, de az ennél kisebb bírságokból munkájuk fizetségeként a falusbíró és a tiszttartó is részesült.³⁰

A kolozsvári református egyházközség úriszéke

A kolozsvári református egyházközség úriszékére vonatkozóan az egyházközség levéltárában a 17. századból kevés irat maradt fenn. Ezek az egyházközség földesúri minőségében megtartott úriszékén keletkeztek, és 11 oklevélből, valamint egy úriszéki tárgyalás több ügyéről készült jegyzőkönyv háromoldalmi töredékéből állnak. Az oklevelek (szolgabírói jelentések, felszólítások és kezeslevelek) 1676–1695 között keltek, a töredék 1677-ből való.³¹ Utóbbi az 1677. október 20-án és 21-én, két nap alatt Felsőfűlén lefolytatott úriszéki perek ügyeit rögzítette kivonatos formában.³²

A továbbiakban megkíséreljük bemutatni a fennmaradt iratanyag alapján az egyházközség úriszékének működését. Mint előbb már említettük, az egyházközségnek a 17. század végén nyolc faluban voltak jobbágytelkei, melyeket birtok- és zálogjogon bírt. Jobbágysági számáról pontos adatok nincsenek, azonban néhány fennmaradt urbárium alapján feltételezhető, hogy az 1690-es években hozzávetőlegesen 100 jobbággal rendelkezett. Az egyházközségnek és kurátorainak gondoskodniuk kellett az ott lakó jobbágyság jogellátásáról, peres ügyeik intézéséről.

Az úriszék hatásköre, helyszíne és résztvevői

A kurátoroknak minden olyan alattvalójuk felett bírászkodniuk kellett, akik az egyházközség részjóságain laktak, függetlenül attól, hogy jobbágyságok, zsellérek vagy éppen cselédek voltak. *Hatáskörükbe* tartozott minden olyan ügy, mely meghaladta a falusbíró jogkörét, viszont a büntetőperek közül a főbenjárókat a vármegyére utalták. Az egyházközség úriszékének korlátozott joghatóságát bizonyítják azok a kezeslevelek, amelyeket a kurátorok akkor állítottak ki, amikor bizonyos jobbágyságokat a vármegye súlyos bűncselekmény vádjával törvényszéke elé

²⁹ Amint fent említettük, általában 1–4 forintig.

³⁰ Jakó: *i. m.* 50–51, 53, 57, 64, 122, 127, 134, 142, 147, 151, 206; Prodan: *Iobăgia* 405–416.

³¹ Az felszólító levelek (admoníciók) révén a felperes úriszék tartását követelte az egyházközségtől, vagy az utóbbi ennek elhalasztásáról értesítette a felperest. A kezeslevelek kiadását pedig az a tény szükségessé tette, hogy általuk megakadályozták a perbe idézett jobbágyság tárgyalás előtti szökését.

³² KvRefEkLt 2. 8. 8/a.

idézett. Ilyen esetben a kurátor köteles volt jogilag cselekvésképtelen jobbágyait a vármegyén képviselni.

Az egyházközség úriszéke *másodfokú bíróságként* ítélkezett a jobbágyok között felmerülő olyan kisebb ügyekben, melyekben az alperes vagy mindkét fél az egyházközség jobbágya volt. Ezek a perek a falusbírói széken elsőfokon való tárgyalás után fellebbezés útján kerültek a kurátorok elé. Az egyházközség úriszéke *elsőfokú bírósága* volt a jobbágyok közötti nagyobb ügyeknek, melyeket egyenesen ezen a széken indítottak. Az ügyek között előfordult ház feletti örökségi vita, rét birtokjoga feletti vita, méhlopás, jogtalan kaszálás, széna jogtalan elvitele.

Az úriszékre fellebbezett perek közül az egyik egy rét birtokjoga miatt két asszonyfalvi jobbágy között, Asszonyfalván, a falu bírója előtt indult, onnan pedig a felsőfülei falusbíró elé került. Az utóbbi falusbírói széken a tulajdonjog tisztázódott, ugyanakkor az alperes által a per indítása előtt vállalt és az eljárás végén a felperes által követelt 40 forintos kötelezvény kifizetését a bíró meg is ítélte, azonban az alperes az ügyet az „úr székire” fellebbezte annak reményében, hogy a 40 forint kifizetését ott elengedik.³³ A jegyzőkönyv-törredékben említett felsőfülei falusbíró mindhárom román falu felett közigazgatási és bírói felügyeletet gyakorolt. A falvak a középkorban kenézséget alkottak.³⁴ A kenéz megnevezés a 16. század végén is szerepel a három falura vonatkozó forrásokban.³⁵ Bár az általunk használt források konkrétan nem utalnak a kenézi tisztségre, a fent említett perben szereplő, az asszonyfalvi alsó fórumról a felsőfülei felső falusbírói székre való fellebbezés bizonyítja, hogy az a 17. század végén is létezett.

Az *egyházközség úriszékének helyszínét* illetően csupán Kolozsváron és Felsőfülén tartott perekre vannak adataink. Az alább ismertetett szolgabírói jelentések azt bizonyítják, hogy Kolozsváron *formális eljárásokat* folytattak le, melyek ugyanakkor idegen nemesek által kezdeményezett, *jóvátételt követelő* (impensiós), szoros határidőn belül megtartott perek voltak. A kolozsvári tárgyalás helye általában az egyházközség főkurátorának háza volt.³⁶ Alkalmanként csak egy ügyet tárgyaltak, melyet az időpont egyeztetése, a szolgabíró, ügyvédek és ülnökök felkérése előzött meg.

Ezzel szemben az 1677-ből fennmaradt jegyzőkönyv-törredékből az derül ki, hogy a Felsőfülén³⁷ tartott úriszéken *sommás perekre* került sor, melyeket az egyházközségnek három szomszédos román lakosságú faluban, Asszonyfalván, Alsó- és Felsőfülén lakó jobbágyai egymás ellen indítottak. Itt több ügyet tárgyaltak, valószínűleg olyanokat, melyek a tárgyalást megelőző időszakban gyűltek fel, illetve határidőhöz nem voltak kötvé: hat perben született ítélet, de emellett a jegyzőkönyvben bejegyzéseket találunk eskütétel elrendelésével, a következő

³³ „Anno 1677. die 20. Octobris. In Füle. Asszonyfalvi Mád Gábor és Sipos Vaszyli közös lévén törvények, mind az falui, s mind felsőfülei széken ugyan az asszonyfalvi határon Hirgsozó nevű rét felet, mellyet a törvény szerint Mád Gábor hitivel magájévának tett, maradván fen f. 40. // . idest negyven forint kötésrűl való törvények, mellyet kívánt Mádi Gábor, hogy Sipos Vaszyli rajta elmaradgyon, mellyet noha az felsőfülei széken, meg is ítéltetek volt, de az törvény Sipos Vaszyli az úr székire apellálván, mellyrűl mi is eképpen deliberáltunk...” KvRefEkLt 2. 8. 8/a.

³⁴ Az alsőfülei kenézre 1450-ből van adatunk: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I. (1289–1484). Bp. 1990. 900. regesztja.

³⁵ David Prodan: *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. II. Buc. 1968. 690, 693.

³⁶ Ezt az egyik szolgabírói jelentésben (relatoriában) találjuk (1677. március 2.): „azon jámbor szolga által ökegyelme [a felperes] kegyelmed [a szolgabíró] praesentiájában azt is megkérde, hogy hol lezen az praefixus helye az törvénynek, és én azon jámbor szolga által ökegyelmenek megizentem válasomban, hogy it ben Colosvárat az házamnál.” KvRefEkLt 2. 1. 10.

³⁷ A forrásban csak Fülének nevezik, de minthogy az egyházközségnek Felsőfülén volt udvarháza, bizonyára az úriszékét is ott tartották.

eljárásra való emlékeztetéssel, két korábban kirótt bírság kifizetésével, parancs vagy tilalom megszegésének számontartásával, valamint egy úrbéri jellegű eljárással, egy szökött jobbágy visszaszerzése érdekében elrendelt kezességvállalással kapcsolatban.³⁸ Az egyházközségnek máshol is voltak jobbágysai, és feltételezhető, hogy azok számára is helyben, az illető falvakban hívtak össze úriszéket, melyekről azonban a fennmaradt forrásokban nem találtunk adatokat.

Az egyházközség kolozsvári úriszékén a felpereseken és az alpereseken kívül az egyik kurátor³⁹ mint elnöklő ítélelbíró, a vármegyei szolgabíró, az ülnökök és ügyvédek vettek részt. A fülei úriszék *résztevőit* a jegyzőkönyv-töredék nem nevezi meg, de a felek, a kurátor és a szolgabíró mellett valószínűleg a falusbíró is jelen volt. A jegyzőkönyv-töredék bejegyzései nem említenek ügyvédet.⁴⁰ Előfordult azonban, hogy az apa képviselte fiát a tárgyaláson, azt viszont nem tudjuk, hogy kiskorúsága miatt vagy egyéb okból.⁴¹

Felszólítás úriszék tartására és idézés

A peres eljárás első szakasza az *idézés (citatio)* volt. A jobbágyok felsőfülei úriszékre való idézésének részleteit nem ismerjük, de feltételezhető, hogy ez az általános szokást követte. A felek beidézése a falusbíró vagy urasági megbízott útján, pecsét alatt kelt idézőlevéllel vagy szóbeli üzenettel történt. Utóbbi esetben az idéző felmutatta az úr vagy a tisztartó pecsétjét. A tárgyalástól távolmaradót, vagyis a pecsét alatt küldött parancs megszegőjét az egyéb büntetések mellett a „pecsét megvetése” címén kijáró bírság kirovásával büntették.

Az *úriszéktartásra való felszólítás* módját három elégtételt követelő formális eljárás elindításakor kiállított jelentésből ismerjük. Az egyik per bizonyos eltulajdonított búza miatt folyt, melyet nemes Csáki Lászlónak Varga (Nagy) Márton nevű szentmihályi (Doboka vármegye) jobbágya indított 1676 szeptemberében az egyházközség Bekecz Márton ajtoni jobbágya

³⁸ „Az alsó füleiket megh kel esketni a Tarcza Paskul és Visa János verekedésérül.” „Bladul dóga fen maradot az juhok dógábúl, mellyek nálla voltanak, úgy mint Krecze Jánosnak.” „Bajka Kosztának reggelre maradot dolga.” „Mediam partem solvit nempe. f. 6. //.” „Die eodem alsófülei Visa Jánosnak bírságot kel fizetni f. 12 // . Demeter Gábor is hasonlóképpen f. 12 //.” „Krecze Bladul semmit nem adván az urak peczétére, amikor Bajka Koszta tiltotta volna, sőt tsak meghpökte, el nem kel felejteni.” KvRefEkLt 2. 8. 8a.

³⁹ Az elnöklő kurátorok jogi ismeretekkel rendelkezettek. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy a kurátorok közül néhányan az egyházközségben viselt tisztségük mellett a Kolozsváron működő kolozsmonostori hiteleshely kancelláriáján is tevékenykedtek: Laki Péter 1696–1703, Szalárdi János 1664–1666, Vicei István 1674–1694 között végzett levélkeresői munkát. A személyükre vonatkozó adatokat lásd e számban Bogdándi Zsolt: *A kolozsmonostori konvent fejedelemség kori levélkeresői* című tanulmányában.

⁴⁰ Az egyik bejegyzésben ez áll: „...Bajka Kosztának Krecze Bladullyal lévén egy rét felet dolga, melyrül pretendálja, hogy azon rétnak fele óreá szállot volna, mellyet mostan is kíván kezéhez botsáttatni, ellenben Krecze Bladul azt mondgya, hogy ennek attyafia, Brincez Koszta az ő sérelméjért, kezének tsonkításájért attá volna 12 forintban, mellyet ha neki letésznek kész keziből kiboczátni.” KvRefEkLt 2. 8. 8/a.

⁴¹ 1677. október 21. „Aszszonyfalvi Mád Gábornak lévén aszszonyfalvi Krecze Jeremiással holmi dolga valami egyetmásokkal: két kosár méheknek ellopása felől, mellyrül mielőttünk úgy alkuttunk megh, Krecze Bladul úgy mint apja az fia képében hogy akár maga az apja Krecze Madul az fia mellet esküdgyék megh s akár az fia maga, hogy az praetendált egyetmásokat el nem lopta, meghesküdvén kezét rólla Mád Gábor rólla elveszi, az két kosár méhekért pediglen két jó kosár méhet adgyon, azonkívül az jövő nyáron öt nap tartozzék kaszálni. Ugyanakkor az apja meghesküvék. Kezesség alát engtünk meghszerzését az 12. forintnak sok könyörgésére Szent Miklós napjára, amely ebben az jelen való esztendőben esik, ha akkorra megh nem adgya, az 40 forintokban semmi engedelem nem lészen, melyre az apja kötötte magát.” KvRefEkLt 2. 8. 8/a.

ellen.⁴² Az ügyet elsőfokon az ajtoni falusbíró előtt tárgyalták, azonban Bekecz Márton alperes nem fogadta el a számára bizonyára kedvezőtlen ítéletet, és a pert az egyházközség úriszé-kére fellebbezték.⁴³ A felperes Nagy Márton nyolcadnapra az úriszéki tárgyalás helyszínére, Kolozsvárra ment, de a törvénytétel elmaradt Budai Mihály főkurátor betegsége és a többi kurátor távolléte miatt. Az úriszéket másnap, 1676. szeptember 21-én sem lehetett összehívni, a kurátoroknak ugyanis az alsó járási parciális székre kellett menniük. Budai Mihály magához kérte Szentsimoni Miklós szolgabírót, és egy figyelmeztető levelet (admonitiót) íratott vele, mellyel értesítette a még Kolozsváron tartózkodó Nagy Márton felperest, hogy a törvénytétel napját nyolcadnapra kénytelenek halasztani.

A másik jóvátételt kérő perben az eljárás azzal indult, hogy a felperes Bágyi Jó Ferenc intő levelet (admonitiót) íratott és küldött a szolgabíró által, melyben „törvéynap” kijelölését kérte a főkurátortól. Noha a megintést a perbe hívott jobbagynak Ajtonba kellett volna küldenie, a felperes ebben az esetben Kolozsváron az egyházközséget értesítette követelése felől. Ezt követően a főkurátor kijelölte az úriszéki tárgyalás napját és helyszínét, továbbá szintén a szolgabíró által értesítette ezekről a felperes nemes. Ugyancsak a főkurátor kötelessége volt a vádlott törvény elé állítása (sistálása). Mindezekről a szolgabíró jelentést tett a vármegyéhez.⁴⁴

Előfordult, hogy egy nemes kisebb hatalmaskodás vádjával nem az úriszékre, hanem egyenesen a vármegye parciális székére idézte (certifikálta) az egyházközség jobbagyait. Ezt tette 1677. január 13-án Cegei Was János felesége, Ébeni Éva, az éppen Nagysármáson tartandó parciális szék elé nyolcadnapra („ad octavum”) idézve három jobbagyot „potenciáriuskodásokért”. A felperes instructiót íratott a szolgabíróval, aki ennek alapján Ajtonban személyesen értesítette a jobbagyokat vagy a hozzátartozókat a perbe hívásról. Az értesítésben tájékoztatták az alpereseket a vád tartalmáról és arról is, hogy melyik törvénycikk alapján számítanak ellenük eljárást indítani („iuxta Approbatas Constitutiones et habet. par. 4, tit. 1, art. 28”), ebben az esetben a kisebb hatalmaskodásnak megfelelő, rövid pereljárással (iuxta brevem iudiciarum processum).⁴⁵

⁴² KvRefEkLt 2. 9. 37.

⁴³ „... az ecclesia jobbagyi ide Colosvárra az úr székire appelláltak.” KvRefEkLt 2. 9. 37

⁴⁴ „Akarám értésire adni nagyságotoknak s kegyelmeknek, hogy in hoc anno praesenti 1681 die 1. Maii nekem salariumomat megadván nemes Kolosvári Bágyi Jó Ferencz uram, midőn volnánk itt Colos vármegyében Colosvárat az Alsó Szék házban, per admonitionem ökegyelme ennekelőtte törvéynapot és tételt kívánván nemzetes Budai Mihály uramtól, úgymint az tiszteletes Colosvári Reformata Ecclesiának mindennemű jószágira főcurátorától itt Colos vármegyében Aytonban lakó azon tiszteletes Ecclesiának egyik jobbagyára, iffjabbik Büköcs Mártonra neműnemű velle való peri felett és végett ökegyelme is terminálta volt ezen megírt napot és ökegyelmék mindkét részről compareálván, sistálá és iuri statuálá én általam megírt nemzetes Budai Mihály uram iffjabbik Büköcs Mártont nemes Bágyi Jó Ferencz uramnak kívánsága szerént...” KvRefEkLt 2. 9. 56.

⁴⁵ Járai Sámuel szolgabíró jelentésében erről így írt: „Alázatosan jelentem nagyságotoknak s kegyelmeknek, hogy in anno praesenti 1677 die 13 mensis Januarii nekem salariumomat megküldvén tekintetes nemzetes Czeghei Vas Jánosné asszony tekintetes Ebeni Éva asszony ökegyelme küldte el enghemet Colos vármegyében Ajtonban lakó Balog Jánoshoz, Farkas Mihályhoz és Büköts Jánoshoz, az Colosvári tiszteletes orthodoxa Ecclesia jobbagyihoz az végre: hogy őket certificálná ezen nemes vármegyének mostan Nagysármáson esendő partialis törvényes székire ad octavum az előmben írt instructio szerént, melly így következik:

Nemzetes Czeghei Vas János uram házastársa, nemzetes Ebeni Éva asszony certifikáltatta Colos vármegyében Ajtonban lakó Balog Jánost, Farkas Mihályt és Büköts Jánost, az tiszteletes Colosvári orthodoxa Ecclesia jobbagyit nemes Colos vármegyének legközelebb akárholott esendő partialis törvényes székire ad octavum diem iuxta brevem iudiciarum processum eorum latius declarandum minor potentiara, azért hogy in anno praeterito 1676 circa diem 20 mensis Iunii ugyan Colos vármegyében az Ajtoni határban Felső Szent Lénárt nevű szénafűvét ökegyelmének mera

A kisebb hatalmaskodás vádjával indított pereket viszont az esetek többségében visszautalták a parciális székről az úriszékekre.⁴⁶ Így történhetett a fent említett per esetében is, ugyanis február 23-án a felperes képviselője által és az ügyben eljáró szolgabíró jelenlétében újra pert indított a jobbágyok ellen, immár az úriszéken: nyolcadnapra úriszék tartására szólította fel az egyházközséget, és külön kiemelte, hogy ezúttal az alpereseket füstjükön („füstökön”), vagyis helyben, Ajtonban kívánja perbe fogni. Budai Mihály főkurátor elfogadta a felkérést, és értesítette a felperest annak képviselője és Szentsimoni Miklós szolgabíró által, hogy az úriszékot Kolozsváron kívánja megtartani.⁴⁷

Perfelvétel és kifogások

A peres eljárás következő szakasza a *perfelvétel* volt. A felperes távolmaradása esetén az alperes felmentő ítéletet kapott. Ha az alperes nem jelent meg az első perfelvétellel, akkor makacssági ítéletet hoztak ellene, helyt adva a felperes keresetének, de ezt az alperes még könnyen orvosolhatta. Amennyiben mindkét fél vagy ezek képviselői megjelentek a bíróság előtt, kikiáltották (proclamatio) a pert, majd a felperes vagy ügyvédje élőszóban előadta a keresetét. Ezt követően az alperes nyilatkozatával pergátló kifogásokat emelhetett, az úriszéken azonban nem élhetett annyi kifogással, mint a vármegyei törvényszéken. Ha az ügyet tárgyaló bíróság helyt adott a kifogásoknak, akkor a pert lezárták.⁴⁸

A fülei úriszéken a peres eljárások részletei nem világosak, a jegyzőkönyv-töredék főleg az ügyek rövid leírását és az ítéletet tartalmazza. A perek felügyeletével megbízott szolgabírák azonban két, Kolozsváron tartott tárgyalásról számolnak be.

Cegei Was János feleségének, Ébeni Évának fent említett pere nem jutott el a perfelvételi szakaszáig. A felperes 1677. februári felszólítására Budai Mihály, „úgy mint az Colosvári beczületes ortodoxa Ecclesia mint dominus terrestrisnek főcuratora” kitzúzte a tárgyalást március 2-ra, és erre a napra Kolozsvárra rendelte az alperes ajtoni jobbágyokat. Ugyanakkor Szentsimoni Miklós szolgabíró mellé ülnöki jelenlétet is kért a vármegyétől (kifizetve azok szokásos bérét), akik bírótársakként vettek részt az eljáráson.⁴⁹

et absoluta potentia mediante fegyveres kézzel feles marhákat azon szénafüben levő kaszálni való füre reá hajtván és magok ott őrizvén elgáztoltatták, tapostatták és elveszteghettették, mellyit [...] bővebben declaráltat procuratora által.

Én azért az megnevezett napon esztendőben, vármegyében és faluban tisztém szerént elmenvén, az fen megírt személyekhez, Balog Jánost magát az maga házánál találván (melly ház is vagyon egy felől nemzeti Lugassi Ferencz uram Kővári János nevű jobbágya háza más felől az ország úttya szomszédághiban) az feleséghe Csere Margit által, Büköts Jánost is magát maga házánál (mely ház is egy felől Lugasi Ferencz uram majorháza más felől Vas János uram lovássza, Áts István háza szomszéd) nem találván, az maga anya, Büköts Andrásné által certíficálám az fen megírt instructio szerént mindeniket, külön-külön megírt házoknál requirálván.” KvRefEkLt 2. 1. 26.

⁴⁶ Dáné Veronka: *i. m.* 77–78.

⁴⁷ „... kegyelmed, szolgabíró uram jól tudgya, ennek előtte nyolczadnappal ugyan kegyelmed aról kéretvén ökegyelme törvényt az ecclesia jobbágyira kegyelmed által, ökegyelminek meg is ígírtém volt, az mint hogy az ökegyelme jámbor nemes Kávási Gergely nevű szolgája jelen lévén is, és azon jámbor szolga által ökegyelme kegyelmed praesentiájában azt is megkérde, hogy hol lezen az praefixus helye az törvénynek, és én azon jámbor szolga által ökegyelmének megizentem válasomban, hogy it ben Colosvárat az házamnál.” KvRefEkLt 2. 1. 10.

⁴⁸ Kállay: *Úriszéki bíraskodás* 128.

⁴⁹ „...behívatván azon jobbágyokat is, az minthogy mostan kegyelmed töllem azon törvényre hívatván és denomínált házamnál az rözre jelen is vagyony, sőt az nemes vármegyének assessorri közül is pro meliori esse behívatam.” KvRefEkLt 2. 1. 10.

A tárgyalásra azonban március 2-án Budai Mihály házában nem került sor, mivel Ébeni Éva felperes nem jelent meg, és ügyvédet sem küldött maga helyett. Az úriszéken megjelent ugyan a megbízottja, nemes Kávási Gergely, ő azonban nem töltött be ügyvédi funkciót, amire a szolgabírói jelentés szövege világosan utal. Ugyanis formális perben ügyvédként csak az járhatott el, akinek perbeli jogi és cselekvőképessége mellett ügyvédi megbízása is volt, vagyis megbízólevelet (*litterae procuratoriae*) mutatott fel a tárgyalás elején.⁵⁰

Ébeni Éva ezen a napon Kávási Gergely megbízottja és Szentsimoni Miklós szolgabíró által figyelmeztette Budai Mihály főkurátort, hogy a tárgyalás napja eljött, és várja őket az ő házában való megjelenésre („*hodie praestandi el is várja*”). Azonban a törvényes előírás szerint az úriszéki eljárást az alperes földesurának úriszékén kellett lefolytatni. Budai házához érkeve Kávási Gergely és Szentsimoni azt tapasztalták, hogy a főkurátor felkészült az úriszék megtartására.⁵¹ Ébeni Éva figyelmeztetésére Budai azzal válaszolt, hogy a tárgyalás helyszínéről idejében értesítette a felperest a megbízottja és a szolgabíró által is.⁵² A tárgyalás feltételeit megteremtette, és ezért tiltakozását fejezte ki a felperes önkényes magatartásával szemben.⁵³ Arra hívta fel a felperesnek a figyelmét a szolgabíró által, hogy távolmaradása és ügyvéd küldésének elmulasztása feljogosítja őt a jobbágyoknak a vád alóli felmentésére.⁵⁴

Ezt követően talán megegyezés született azt illetően, hogy a rákövetkező napra halasztsák a tárgyalást. Március 3-án Budai Mihály saját kezdeményezéssel kérte fel Szentsimoni Miklós szolgabírót az úriszéken való részvételre, ő fizetve ki ennek bérét. A megelőző napon felperesként Ébeni Éva volt a szolgabíró megbízója. Az úriszék Budai Mihály házában újra összeült, és a tárgyalásról készült jelentés megnevezi a vád alá helyezett ajtoni jobbágyokat, illetve a részt vevő ülnököket.⁵⁵ Az előírásnak megfelelően a főkurátor a jobbágyok védelmét nem maga képviselte, hanem azt külön – Szőlősi Gáspár nevű – ügyvédre bízta, aki a felperes újbóli távolmaradása miatt a vádlottak felmentését indítványozta.⁵⁶ A javaslatra

⁵⁰ Eckhart: *Jogtörténet* 324–325.

⁵¹ „...specifícált jobbágyira az dominus pastor ezen nemes vármegye assessorival törvényszéket ülvén in facie sedis találván és átadván még it az instructiót, [...] nemzetes Budai Mihály uram előtt elolvastván admoneálám.”

⁵² Lásd a 47. jegyzetet.

⁵³ „...kegyelmed láttya, raytam semmi benne nem múlik, sőt protestálok kegyelmed előtt azon, minthogy az ökegyelme szolgája is, Kávási Gergely uram jelen vagyony, hallja, hogy ökegyelme akár procuratora által, akárki által procedáltasson ökegyelme az nap lementéig”.

⁵⁴ „Alioquin minthogy az I-k [in causa attractusok/coactusok] absolutiót kívánnak, mivel mindnyájan jelen vadsnak, megadatik nekik, mert az juristák regulája szerént contra absentes tacentes et contumaces omnia iura clamant.”

⁵⁵ „...holot is jelen lévén ugyan nemes Colos vármegyének beczületes assessori közül úgymint nemzetes Polyk János és nemzetes Tötöri István uraimék és miüdön ökegyelme azon két beczületes assessorokkal együtt engemet is tisztem szerént leültet volna...”

⁵⁶ „...az felyül megnevezet Ecclesiának Aytoni jobbágyi, mint inctusok [in causa attractusok/coactusok] és beczületes Szőlősi Gáspár nevű procuratorok által íg proponálának előttem...” Az indítványt a szolgabíró így jegyezte le: „Azért mű az megnevezet inctusok mindnyájan jelen vagyunk személy szerént, az melyen kegyelmed előtt, szolgabíró uram, seriem et singulatim sistálnak, kiket kegyelme előtt ha azért az domina actrix ökegyelme bennünket proclamátatna s actiót moneálna ellenünk, jelen vagyunk és meg is felelünk. Alioquin minthogy ez lévén az praefixus helyünk törvényünknek, az mint az domina actrix is az törvény kéretésnek idején az specificált főcuratorunk, mint dominus terrestristől ugyan kegyelmed előtt, szolgabíró uram, egy jámbor szolgája nemzetes Kávási Gergely uram által meg is kérlette, hogy [...] avagy hol praefixal[?] az törvényünk és az kegyelmed ezen háza praefigáltatot nominatim. Ha ökegyelme absentálya magát maga vagy procuratora által nem compareal az juristák regulája szerént actor semper debet esse paratus et actrix non comparente mű inctusok absutiót [!] kívánunk.”

(„propositumra”) Budai Mihály az úriszék bírójaként felmentő ítéletet hozott az egyházközség jobbágyságai számára.⁵⁷

A távolmaradt felperes Ébeni Éva ezen a napon elvárta, hogy a főkurátor az ő házában tartson úriszéket. Minthogy ez nem történt meg, az alperesek távolmaradására hivatkozva az alsó járás parciális széke elé („nemes Koloz vármegyének Alsó processusbeli akárhol közelebb következő parciális törvényes székére”) idézte nyolcadnapra a főkurátort, azzal vádolva meg a megfelelő törvénycikkre hivatkozva („iuxta articulum Approbatarum Constitutionum par. 4, tit. 1, art. 28”), hogy az úriszéki tárgyalásra vonatkozó felkérésének nem tett eleget.⁵⁸ Az idézést Fekete János nevű szolgabíróval íratta meg, aki aznap el is vitte azt Budainak. Őt magát azonban nem találta otthon, így a „Hidel ucjai” majorban lakó Zilahi Nagy János nevű szolgájának olvasta fel, aki vállalta az idézés továbbítását.⁵⁹

Ha a felperes az úriszéki tárgyalást elmulasztó alperest a parciális szék elé idézte, ez vagy kötelezte az alperest a törvénytételre, vagy az ügyet a maga hatáskörébe vonva ítéletet hozott.⁶⁰ Úgy tűnik, hogy Ébeni Évának a tárgyalás helyszínével kapcsolatos makacs magatartása azon határozott célkitűzését takarja, hogy az ügyet ne az egyházközség úriszékén, hanem a parciális széken tárgyalják, hiszen már kezdetben, január 13-án is oda idéztette be a jobbágyokat.

Feltételezhető, hogy a főkurátor, aki talán számított arra, hogy az ügy a parciális székre kerülhet, nem akart késlekedni a tárgyalás törvényes előírásoknak megfelelő lefolytatásával, és mint említettük, még időben, március 3-án úriszéket tartott, és ítéletet hozott a szolgabíró és az ülnökök jelenlétében. Az eljárást rögzítő szolgabírói jelentést így felhasználhatta a parciális székre való idézés esetén, melyet meg kellett majd tennie, hiszen Ébeni Éva valóban oda idézte. Az ügy további alakulásáról nincsenek adataink, de valószínűleg a parciális szék nem módosította a egyházközség úriszékének az ítéletét.

Egy másik eljárásról is szót ejtenénk, melyben megtörtént a *perfelvétel*, ezt követően azonban alaki *kifogások* miatt a pert leszállították. Az 1681. május 1-jén Kolozsváron tartott úriszéken mindkét fél ügyvéd által képviseltette magát („mindkét részről pro és contra ökegyelméknek procuratora”). A felperes, nemes Koloswari Bágyi Jó Ferenc nevében ügyvédje, nemes Kőbölküti Szántó György járt el, az egyházközség ügyvédjét a kiállított szolgabírói jelentésben nem nevezték meg. A vádat nem ismerjük. A tárgyalást az alsó járás parciális székének a házában tartották („Colosvárat az Alsó Szék házban”). Budai Mihály ebben a perben is felkért ülnököket („a pro arbitrio leültetett személyek”) a döntéshozatalban való részvételre, valamint törvény elé állította a megvádolt jobbágyot.⁶¹

Miután a résztvevők összegyűltek, Székely János vármegyei szolgabíró jelenlétében kikiáltották a pert (proclamatio), majd a két fél ügyvédei megírták a perfelvételt (levata). Ezután Budai főkurátor megtette az eljárásra vonatkozó kifogásait, melyek felől a szolgabíró és az

⁵⁷ KvRefEkLt 2. 1. 26

⁵⁸ „...törvénkérésről irt relatoriában specificált esztendőkben hellen s üdőben lött potenciáriuskodásokért és az meghírt articulus continenciája szerént az meghírt jobbágyokra ad octavum diem id est ad secundum mensis Martii anni praesentis törvént nem szolgáltatót úgymint curator...”

⁵⁹ „...tön illen választ, meghmondom uramnak.” KvRefEkLt 2. 1. 26.

⁶⁰ Dáné Veronka: *i.m.* 70.

⁶¹ „...nemzetes Budai Mihály uram leültetvén ökegyelmével együt becsülletes nemes Colosvári személyeket pro arbitrio, úgymint nemzetes Enyedi János uramat, nemzetes Stenczel Ferencz uramat (az nemes vármegyének és Colosvár városának hűtös nótáriussát), Járai Sámuel uramat s engemet is nemes Colos vármegyének egyik méltatlan hűtös szolgáját...” KvRefEkLt 2. 9. 56.

ülőkök voltak kötelesek döntést hozni. Minthogy ők ezeket a kifogásokat elfogadták, a tárgyalás a per leszállításával végződött.⁶² Ez ellen tiltakozva a felperes ügyvédje, Köbölküti Szántó György felszólította a szolgabíró által Budai főkurátort, hogy a nap folyamán újra üljön össze az úriszék. Budai válasza az volt, hogy ő kész lenne újra úriszékot tartani, de a törvénynek megfelelő módon.⁶³ A felperes, Bágyi Jó Ferenc a nap hátralevő részében arra várt, hogy a szék résztvevői újakezadjék az eljárást, majd este a szolgabíróval Budai Belső-Magyar utcai házához ment, hogy a tárgyalás elmaradása miatt tiltakozzon.⁶⁴

Perbe bocsátkozás és bizonyítás

A peres eljárás harmadik szakasza a perbe bocsátkozás (litis contestatio) volt, amelyben a perbe fogottnak nyilatkoznia kellett a keresetlevélben foglaltakról. Ezzel elkezdődött az ügy érdemi elbírálása, és a per a következő, bizonyítási szakaszába került. A felperes és alperes érdemi vitájára vonatkozóan a fennmaradt iratokban alig van adat, csupán egyetlen utalást tesznek rá a jegyzőkönyv-töredék bejegyzéseiben.⁶⁵

Az ítélet meghozatalához elengedhetetlen bizonyítási eszköznek számított többek között az eskü és a tanúvallatás. A jegyzőkönyv-töredék adatai azt bizonyítják, hogy a *fülei úriszéken* az ítélethozás nagymértékben az esküre támaszkodott. A hat per közül négy esetben az eskü alapján hozták meg az ítéletet.⁶⁶ A bejegyzésekből kitűnik, hogy a magyarországi példákhoz hasonlóan az egyházközség úriszékének bíraskodási gyakorlatából sem hiányzott az eskütől függő feltételes ítélethozás, melyről a fentiekben már szóltunk. Amint a jegyzőkönyv adatai mutatják, tanúvallomásokat csak két esetben vettek figyelembe („minthogy világos bizonyságok nem referállják”, vagy „minthogy az bizonyítások úgy referállják”).

Ítélethozatal és bírságolás

A peres eljárás bizonyítási szakasza után az *ítélethozatal* következett. A *fülei úriszéken* a kurátor pártatlanul döntött jobbgáyi ügyében, ítélethozatalkor a kártérítésekre és a szigorú

⁶² „...midőn ökegyelme proclamáltatta volna, mindkét részről pro és contra ökegyelmének procuratora lévőát iratván, post tertiam exceptionem nemzetes Budai Mihály uram leültetvén ökegyelmével együt becsülletes nemes Colosvári személyeket pro arbitrio, úgymint nemzetes Enyedi János uramat, nemzetes Stenczel Ferencz uramat (az nemes vármegyének és Colosvár várossának hütös nótáriussát), Járai Sámuel uramat s engemet is nemes Colos vármegyének egyik méltatlan hütös szolgáját, nem találván ökegyelmék az dominus actor procuratorának propositióját és actióját jó formában indítotnak lenni, causája condescendáltatik...”

⁶³ „En fogadásom szerint becsülletes embereket azért ültettem le, készen voltam s mostis készen vagyok törvényt tetetni, de én mit tehetek rólla, ha ökegyelme rendes úttját elvetette, én is protestálok.”

⁶⁴ „...protestálván nemzetes Bágyi Jó Ferencz uram megirt nemzetes Budai Mihály uramnak, hogy ökegyelme admoneáltatta vala a reggel ökegyelmét, hogy tétessen törvényt ökegyelme hodie per totum elvárja, el is várta volna és hogy ökegyelme nem tétett estig várakozván utána, azért protestála is ökegyelme. Melly protestatiójára is azonképpen mint az admonitióra oda fellyebb resolvála nemzetes Budai Mihály uram ökegyelme is protestálván de novo.” KvRefEkLt 2. 9. 56.

⁶⁵ Lásd a 40. jegyzetet.

⁶⁶ Ez a szövegben a következő változatokban jelenik meg: „Mád Gábor ezen meghnevezet rétet maga hüttivel is meghbizonyította övének lenni.” „Ha pedig Sipos Pál hütit leteszi, hogy övéllé az föld zálogban vagyon amint vagyon, Joszin Krecze tegye le és az földet békességessen bírja.” „Kerecze Madul az fia mellet esküdgvényék megh s akár az fia maga, hogy az praetendált egyetmásokat el nem lopta, meghesküdvén kezét rólla Mád Gábor elveszi”, vagyis neki hagyja, melyre ott helyben „az apja meghesküvék”. KvRefEkLt 2. 8. 8a.

végrehajtásra is nagy figyelmet fordított. Az ott tárgyalt ügyekben fellebbezni nem lehetett.⁶⁷ A főlelei úriszéken az ítéletek mellett feljegyezték a bírságokra vonatkozó utasításokat is.⁶⁸

A kolozsvári úriszéken az egyházközség kurátorának csak egyetlen ítéletéről van adatunk, melyet az ismertetett kisebb hatalmaskodás ügyében hoztak. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a saját jobbágya érdekében igyekezett felmentő vagy enyhe ítéletet hozni, melyet azonban az ezzel elégedetlen felperesnek jogában állott a parciális széken megfellebbezni. A kurátornak a saját jobbágyságait védő magatartását bizonyító korábban említett szolgabírói jelentésből kiderül, hogy mivel a szóban forgó úriszéken a felperes nem képviseltette magát, és mindenki más jelen volt, az egyházközség főkurátorának mint úriszéki bírónak jogában állott ítéletet hozni a felperes távolmaradására hivatkozva.⁶⁹

Fülén az úriszék büntetőjogi, polgári és úrbéri ügyekben járt el, Kolozsváron büntető-, illetve magánvádas perekre került sor. Fülén 1677-ben a következő ügyekben kellett ítéletet hozni: egy ház,⁷⁰ illetve egy rét birtokjoga feletti vita,⁷¹ egy kötelezvény kifizetésének megtagadása,⁷² méhlopás,⁷³ tilalom vagy parancs (a földesúr „pecsétjének”) megszegése,⁷⁴ továbbá verekedés (testi

⁶⁷ „...Teczet minekünk, minthogy nem tudatlanul tselekette, hanem vakmerőképpen a hatalmon elmarad éret- te úgy mint f. 12 // . Az szénát pediglen Phylemon aki az füvet meghvötte volt, övé legyen s hordassa el. Az bíró peczétinek is meghböczülléséjért f. 1. // . Mediam partem solvit nempe. f. 6. // .” „...Mellyrül töttünk ilyen ítéletet, minthogy ezen aszszonynak nem volt szabadsága az elidegenítésére az örökségnek az virek ellen, így az ház az örökösnek visszaadatik eam conditionem tégye le aszt az pénzt, az melyet érette attak volt.” „Deliberatum: Minthogy az bizonyítások úgy referállják, hogy ezen rétnak három fele Bajka Kosztát illetve Brincze Koszta az ő tselekedetéjért senkinek is nem adhatta, így ezen rétnak fele illeti ezen Bajka Kosztát, a másik részét ha magához akarja tartani, mint-hogy az örökössége ötet illeti, tégyen le f. 6. // Krecze Bladulynak. Ha fél pediglen azt nem akarja, ezen rét osztassék igazán két fele s Bladuly örökössön bírhasza az más hat forintokért, [és] Brincze Kosztának akárminemű javaiból satisfaciáltassék, úgy hogy az sérelmes fél, Krecze Bladuly kárban ne maradjon.”

„Mellyrül mi is eképpen deliberáltunk: Minthogy Mád Gábor ezen meghnevezet rétet maga hüttivel is megbizonyította övének lenni, noha apellálta ugyan Sipos Vasziyi a negyven forint bírságot, melyet az más félnek hütinek letétele után nem tselekethet volna, de minthogy világos bizonyosságok nem referállják, hogy az negyven forint kötés forgot volna ez rét dolgában, az aránt mi aszt megh nem ítéllyük, de minthogy Mád Gábor azon rétnak szabados uraságában s birodalmá- ban volt, s mégis méltatlan háborgatás s törvénnyel forghatta, három forintokon maradt érette.”

⁶⁸ „Die eodem alsöfulei Visa Jánosnak bírságot kel fizetni f. 12 // . Demeter Gábor is hasonlóképpen f. 12 // .” „Kezesség alatt engettünk megszerzését az 12. forintnak sok könyörgésére Szent Miklós napjára amely ebben az jelen való esztendőben esik, ha akkorra megh nem adgya, az 40 forintokban semmi engedelem nem lészen, melyre az apja kötötte magát.”

⁶⁹ „Az mely propositumra az megnevezet curator, úgymint nemzetes Budai Mihály uram akár törvény[?] tön illyen deliberatiót: Deliberatum: Nyilván vagyony az, hogy az domina actrixnak ökegyelminek ante octavum, úgymint die 23 mensis Februarii anni praesentis 1677 azon articulus szerént, az mellyen instructiójában fundált, melyen indította, prafixat[?] törvény ígüretet volt ezen nemes vármegye szolgabírája által, az mint ez is relatoriából constál ökegyelme szolgája által azon szolgabíró előtt nemes Kávási Gergely uram által meg is tudatta, hogy hol leszen az praefixus helyye az törvénynek és ugyan akkor azon szolgája által denomináltatot világosan, hogy it Colosvárat, füstün, az főcurator mint dominus terrestris nemzetes Budai Mihály uram házánál, Magyar uczában lészen, mivel azért ökegyelme mint domina actrix nec per se nec per procuratorem compareál, ideoque az inctusok várják el az naplementéig, ha ugyan nem compareál, incti absolveantur. Mely deliberatio szerént az előttem az inctusok azon naplementéig elvárák és ugyan azon dominus possessor az inctusokat, mivel az domina actrix nem compareált, azon inctusoknak absolutiót ada.” KvRefEkLt 2. 1. 26.

⁷⁰ „Bajka Kosztának lévén egy ház felet controversiája aszszonyfalvi Karácson Kozmával egy ház felet, praetendálván Kozma, hogy azon házat örökössön vöttek volna meg egy nyomorék aszszonytúl, ... ezen aszszonynak nem volt szabadsága az elidegenítésére az örökségnek az virek ellen.” KvRefEkLt 2. 8. 8a.

⁷¹ Lásd a 40. jegyzetet.

⁷² Lásd a 33. jegyzetet.

⁷³ Lásd a 41. jegyzetet.

⁷⁴ „Krecze Jozsinnak lévén dolga egy darab föld felet aszszonyfalvi Sipos Pállal, úr peczétivel tiltván ell az földtül, melyben ezölöt törvény volt, ítéltetvén Jozsinnak az Petermári János pusztá fundussához valónak lenni, mivel

sértés) ügyében.⁷⁵ Kolozsváron búza eltulajdonítása miatt,⁷⁶ valamint kisebb hatalmaskodásért hoztak ítéletet.⁷⁷ Emellett a Felsőfülén tartott úriszéki ülésen egy úrbéri ügyre is sort kerítettek: egy szökött jobbágy visszaszerzése érdekében elrendelt kezességvállalást oldottak meg.⁷⁸

A fülei úriszék jegyzőkönyv-töredékében csak néhány *bírságtípus* szerepel. Két „kosár méh” ellopásáért 12 forintot kellett fizetni. Ugyanannyival büntették azt a jobbágyot, aki más földjét használta, bár „az úr pecsétjével” tiltották el tőle, továbbá azt is, aki szintén a tilalom ellenére „hatalmasul” lekaszáltja más rétjét. Ezenkívül egy jobbágyra az alperes méltatlan háborgatása miatt három, egy másikra a bíró pecsétjének megvetése miatt egy forintot szabtak ki.⁷⁹ A bírság helyben történő, teljes vagy részleges kifizetésére is tettek utalásokat a szövegben.⁸⁰

Az egyházközség egyéb jogi kötelezettségei

Az egyházközség jogi kötelezettségei közé tartozott az, hogy az úriszékének hatáskörét meghaladó büntetőjogi és magánvadás ügyekben a jobbágyait a vármegyei törvényszéken képviselje, és érdekükben eljárjon. Ezenkívül a vármegye megkövetelte, hogy az egyházközség a súlyosabb büntettel gyanúsított jobbágyokat bezárja, számukra kezeseket állítson, és kezeslevelet írasson, ugyanakkor a tárgyalás idején biztosítsa a törvényszék elé vitelüket. A földesúr közbenjárására, és amennyiben kifizette a vármegyének a jobbágy 40 forintos vérdíját, az elítéltek a körülmények függvényében az alispán kegyelmet adhatott.⁸¹

Bizonyos esetekben elegendő volt kezesek állítása, ez volt a feltétele annak, hogy a gyanúsított a tárgyalásig szabad maradjon. Markó István kurátor például azzal indokolta Mád Tamás asszonyfalvi jobbágnak 1691. június 28-án kezesség alá helyezését, hogy a tárgyalás napjáig ne kelljen őt a vármegyei börtönbe zárítani. Mád Tamás szökése esetén a kezesek kötelesek lettek volna megkeresni, megfogni és a faluba visszavinni, mint általában a jobbágy-szökések alkalmával. A törvény elé állítás és ítéletkezés után pedig a kezességvállalás hatályát vesztette.⁸²

az tilalommal nem gondolt, az rétet meghkaszált, szénáját velle elvitte, így 12 forinton marad, úgy mint a peczétéktől való tilalomnak terhére.” „Aszszonyfalvi Bajka János Filemonnak eladván fűvét minden ok nélkül reá menván Sipos Vasziy, noha egynéhány íszben tilalmasztatot, hogy hatalmasul ne menyen reá, s megh ne kaszályla, de azzal nem gondolván vakmerőjül meghkaszált, teczet minekünk, mint hogy nem tudatlanul tselekette.”

⁷⁵ „Az alsó füleieket megh kel esketni a Tarcza Paskul és Visa János verekedésérül.”

⁷⁶ 1676 szeptemberében Varga, másként Nagy Márton, Csáki László jobbágya által indított per egy ajtoni jobbágy ellen. KvRefEkLt 2. 9. 37.

⁷⁷ Lásd a 45. jegyzetet. KvRefEkLt 2. 1. 26.

⁷⁸ „Anno 1677. die 21. Octobris. Aszszonyfalván lakó Mád Gábor lön kezes Felsőfülén lakó Geraszin Stephulért 40 forintigh keze beadásával oly condióval, hogy ezen esztendőben esendő karáczonra az orthodoxa ecclesiáknak egy fugitivus jobbágyát, Tarcza Achim fiát haza hozza.” KvRefEkLt 2. 8. 8a.

⁷⁹ „...Mivel az tilalommal nem gondolt, az rétet meghkaszált, szénáját velle elvitte, így 12 forinton marad úgy mint a peczétéktől való tilalomnak terhére.” „...Sipos Vasziy, noha egynéhány íszben tilalmasztatot, hogy hatalmasul ne menyen reá, s megh ne kaszályla, de azzal nem gondolván vakmerőjül meghkaszált, teczet minekünk, mint hogy nem tudatlanul tselekette, hanem vakmerőképpen a hatalmon elmarod érette úgy mint f. 12.” „Mint hogy Mád Gábor azon rétnak szabados uraságában s birodalmában volt, s mégis méltatlan háborgatás s törvénnyel forghatta, három forintokon maradot érette.” „Az bíró peczétinek is meghböczülléséjért f. 1.” KvRefEkLt 2. 8. 8a.

⁸⁰ „Mediam partem solvit nempe. f. 6. // .”; „Die eodem alsófülei Visa Jánosnak bírságot kel fizetni f. 12 // . Demeter Gábor is hasonlóképpen f. 12 //.” KvRefEkLt 2. 8. 8a.

⁸¹ Dáné: i. m. 56, 74.

⁸² „...az Colosvári Református Ecclesia curatorának, nemzeti Markó István uramnak kívánsága szerint fellyeb megírt Mádd Tamást kezesség alá vetnök, hogy így nemes Thorda vármegyének ispánnának hatalma alól törvényig

Más esetben nem volt elég a kezesség alá helyezés. Kercze Kriszta felsőfülei tisztartó – helyben lakó jobbágy, aki az egyházközség asszonyfalvi, alsó- és felsőfülei jobbágyainak képviselője volt – Sipos German nevű, Alsófülén lakó jobbágyot az egyik kurátor utasítására 1695. augusztus 14-én kalodába zárta, és kezesség alá helyezte.⁸³

A fenti példák is mutatják, hogy Markó István kurátor közbeléphetett a vármegyénél az elfogatás megakadályozása érdekében, amennyiben ő maga kezesség alá helyezte jobbágyát. Egy másik, csikólopással vádolt jobbágy, az asszonyfalvi Pap János esetében is ez történt, és a rá vonatkozó kezeslevél szövegéből szintén az derül ki, hogy a kurátor köteles volt a törvényeseken való jogi képviselést is magára vállalni.⁸⁴

A kurátornak jogában állott nemcsak saját jobbágyának életét annak vérdíjának megadásával az alispán engedélyével megmenteni, hanem más földesurakhoz hasonlóan, a vármegyén halálra ítélt idegen szabad nemtelent is megszabadítani az ítélet végrehajtásától. A vérdíjat ebben az esetben is ki kellett fizetnie, a nemtelen pedig ezáltal a vérdíjat kifizetőnek a jobbágyává vált.⁸⁵

Az erdélyi úriszékeket a korabeli törvények nem szabályozták, működésüket csupán a perek során keletkezett dokumentumokból lehet megismerni, amelyek megjelentetésével előbbre jutna a kutatás.

Bár a fent bemutatott néhány irat alapján nem vonhatunk le általános következtetéseket, az adatok felhívják a figyelmet bizonyos sajátosságokra. Az erdélyi földesúri bíróságok többségéhez hasonlóan a kolozsvári református egyházközségnek is korlátozott joghatóságú úriszéke volt, mely annak jobbágyai felett minden ügyben ítélezhetett, kivéve a vármegyei székre tartozó főbenjáró eseteket. Az úriszéken a büntető, polgári és magánvádas perek mellett úrbéri ügyeket is tárgyaltak.

Valószínűleg egyszerre több per lefolytatása érdekében – a nyolc nap alatt tárgyalandók kivételével – időszakonként faluról falura járva, a szolgabíró jelenlétében, sommás eljárással tartottak néhány napos úriszéket, és az ügyeket jegyzőkönyvbe foglalták. Kolozsváron viszont azokra a formálisan lefolytatott perekre került sor, melyeket más nemesek indítottak a református egyházközség jobbágyai ellen, úriszék tartását követelve az egyházközségtől. Érdemes

megolalmaznók, ha pengi kinek mi dolga vagy törvénykezése akarna a jövendőben Mád Tamással lenni”, elő lehessen állítani. KvRefEkLt 2. 9. 92.

⁸³ KvRefEkLt 2. 9. 36. Az írástudatlan megbízott jelentéseit a létai prédikátor írta meg, bizonyára a kolozsvári egyházközség kérésére.

⁸⁴ „In hoc anno praesenti 1691 esztendőben esvén nagy bajoskodása asszonyfalvi Pap Jánosnak valami lopot czikónak elveszése miat, mely bajos állapottyából különben nem lehetett magát menteni, hanem az uraknak kívánságok szerint kezesség alá kellett vetni magát, ilyen formán, hogy jövendőben ha certifikáltatik [beidéztek] dolgáért megnevezett asszonyfalvi Pap János, ispány uraink törvényes székekre, ha személyében elő nem állana is, nemzetes Markó István uram ökegyelme, gratiájában lévén Pap János, tiszt uraimékkal képében bajos dolgát véghez viszi; az mikor az idő alkalmatossága kívánnya, ellenben Pap János is előáll nemzetes Marko István kívánságára...” KvRefEkLt 2. 9. 91.

⁸⁵ 1671-ben Katona alias Csiszar Gyurka nevű ifjú legény az egyházközség jobbágyának kötötte magát, miután ismételt lopásai miatt halálra ítélték, Budai Mihály főkurátor 30 forintért és 85 pénzért kiváltotta. KvRefEkLt 2. 9. 30. – Ácz János nevű zsellér 1678-ban kötötte magát örökös jobbágyának az egyházközség egyik ajtoni telkére, miután bizonyos hadi kötelezettségei előli szökése miatt a vármegyei tiszték által halálra ítéelve Budai Mihály főkurátor kiváltotta: „az elmúlt üdökben a török táborra való béres szekerekkel való bérességhe attá volt maghát, ki is azon üttyát az véghez nem vivén, üttyából visza szököt volt.” KvRefEkLt 2. 1. 12.

megfigyelni, hogy Fülén az ítéletek zömét a 17. század második felében még mindig a középkori gyakorlat örökségéként az eskü alapján hozták meg.

The Manorial Court of the Reformed Church in Cluj (1676-1695)

Keywords: manorial court, reformed church, Cluj

The procedures of the Transylvanian manorial courts in early-modern age were not defined by the contemporary laws, therefore they can be studied only based on the documents of the litigations. The research however is impeded by the fact that the amount of the historical resources concerning this issue is insufficient, and they have not been published, yet.

The reformed church in Cluj received certain properties in eight neighboring villages during the 17th century, at by the end, it owned approximately 100 serfs. The stewards as landlords exercised their jurisdiction over the serfs via the manorial court. According to the few documents on the topic kept in the archive of the reformed church in Cluj, similarly to most manorial courts in Transylvania, this court had also limited jurisdiction: the serfs were judged for all their offences except those punishable by death. This court was presided by the steward supported by officials or noblemen, and the cases were heard in the presence of an officer representing the county and occasionally of the counsel for the defense.